

|| ماریان یورگنسن || لوئیز فیلیپس ||

... نظریه و روش در ...

تحلیل گفتمان

• ترجمه هادی جلیلی •

سرشناسه: یورگنسن، ماریانه Jorgensen, Marianne
 عنوان و نام پدیدآور: نظریه و روش در تحلیل گفتمان/ ماریان یورگنسن.
 لوئیز فیلیپس: ترجمه هادی جلیلی.
 مشخصات نشر: تهران، نشر نی، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری: ۳۶۳ ص.
 شابک: 978-964-185-148-6
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: عنوان اصلی: Discourse Analysis as Theory and Method, 2002

موضوع: گفتمان
 شناسه افزوده: فیلیپس، لوئیز ج. (J Louise)
 شناسه افزوده: جلیلی، هادی، ۱۳۴۹ - . مترجم
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۹ ن ۶ ی ۳۰۲۱ P
 رده‌بندی دیویی: ۴۰۱/۴۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۴۰۹۵۰

نشرنی

نظریه و روش در
تحلیل گفتمان
ماریان یورگنسن
لوتیز فیلیس

مترجم هادی جلیلی
نسخه پرداز مهدی نوید
چاپ اول، تهران، ۱۳۸۹
تعداد ۱۵۰۰ نسخه
قیمت ۶۰۰۰ تومان
لیتوگرافی باختر
چاپ اکبر
ناظر چاپ بهمن سراج

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزاً،
به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی)
بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

شابک ۶ ۱۴۸ ۱۸۵ ۹۶۲ ۹۷۸

www.nashreney.com

فهرست مطالب

۱۱	یادداشت مترجم
۱۳	پیش‌گفتار
۱۷	۱ حوزه تحلیل گفتمان
۲۱	یک بسته کامل
۲۲	مفروضات کلیدی
۲۵	سه رویکرد مورد نظر این کتاب
۲۹	از سیستم زبانی به گفتمان
۳۴	دیرینه‌شناسی و تبارشناسی فوکو
۳۸	سوژه
۴۱	انکار جبرگرایی
۴۴	تفاوت میان این سه رویکرد
۴۴	نقش گفتمان در برساختن جهان
۴۷	موضوعاتی که در کانون تحلیل این رویکردها قرار دارند
۴۸	نقش تحلیلگر
۵۱	یادداشت‌ها
۵۳	۲ نظریه گفتمان لاکلو و موف
۵۴	به سوی نظریه گفتمان

۶۳	نقد مارکس
۶۷	نظریه اجتماعی
۶۸	اولویت سیاست
۷۵	جامعه ناممکن
۷۸	هویت و شکل گیری آن
۷۸	موقعیت های سوژه
۸۱	نظریه لاکان درباره سوژه
۸۴	گروه بندی
۸۶	نمایندگی
۸۹	تخاصم و هژمونی
۹۳	به کارگیری نظریه گفتمان در عمل
۱۰۰	تصادف و دوام
۱۰۵	یادداشت ها
۱۰۹	۳ تحلیل گفتمان انتقادی
۱۱۰	پنج ویژگی مشترک
	۱. فرایندها و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی تا حدودی خصلت
۱۱۰	زبانی-گفتمانی دارند
۱۱۱	۲. گفتمان هم سازنده است و هم ساخته شده
	۳. کاربرد زبان باید به نحو تجربی و درون بستر اجتماعی خودش
۱۱۳	تحلیل شود
۱۱۳	۴. گفتمان کارکردی ایدئولوژیک دارد
۱۱۴	۵. تحقیق انتقادی
۱۱۵	تفاوت این رویکردها با یکدیگر
۱۱۵	تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف
۱۱۸	مدل سه بعدی فرکلاف
۱۱۸	مفاهیم کلیدی
۱۲۵	رخدادهای ارتباطی و نظم های گفتمانی
۱۲۸	میان متنتیت و میان گفتمانیت
۱۳۰	گفتمان، ایدئولوژی و هژمونی

طرح و روش تحقیق	۱۳۳
۱. انتخاب مسئله تحقیق	۱۳۴
۲. صورتبندی پرسش‌های تحقیق	۱۳۵
۳. انتخاب داده‌ها	۱۳۶
پیاده کردن متن	۱۴۰
تحلیل	۱۴۱
۶. نتایج	۱۵۲
نکاتی اساسی	۱۵۳
یادداشت‌ها	۱۵۸

روان‌شناسی گفتمانی	۱۶۳	۴
روان‌شناسی گفتمانی به منزله چالشی در برابر روان‌شناسی شناختی	۱۶۶	
خود و فرایندهای ذهن	۱۶۶	
نگرش پژوهی	۱۶۹	
تضادهای گروهی	۱۷۱	
چکیده موضع روان‌شناسی گفتمانی	۱۷۳	
برساختگرایی اجتماعی و روان‌شناسی گفتمانی	۱۷۳	
شاخه‌های مختلف روان‌شناسی گفتمانی	۱۷۶	
گنجینه تفسیری	۱۷۹	
ذهن‌ها، خویش‌ن‌ها و هویت‌ها	۱۸۲	
سرمایه گذاری روانی	۱۹۰	
بازاندیشی	۱۹۵	
خلاصه	۱۹۷	
طرح و روش‌های تحقیق	۱۹۹	
۱. پرسش‌های تحقیق	۱۹۹	
۲. انتخاب نمونه	۲۰۰	
۳. گردآوری داده‌های طبیعی	۲۰۰	
۴. تولید داده‌ها از طریق مصاحبه	۲۰۱	
۵. پیاده کردن متن	۲۰۶	
۶. کدگذاری	۲۰۶	

۲۰۷	۷. تحلیل
۲۰۷	۸. تعیین اعتبار
۲۰۸	۹. گزارش تحقیق
۲۰۹	۱۰. به کارگیری نتایج تحقیق
۲۰۹	مثال‌ها
۲۱۰	وترل و پاتر: فرهنگ به مثابه برساختی گفتمانی
۲۱۵	ویدیکومب و ووفیت: هویت‌های خرده فرهنگی
۲۱۸	ملاحظات پایانی
۲۲۰	یادداشت‌ها

۲۲۵	۵. در میانه رویکردهای مختلف
۲۲۶	گفتمان به مثابه ساختار و عمل
۲۳۰	گفتمان و نظم گفتمانی
۲۳۲	تحدید گفتمان
۲۳۵	مفهوم گفتمان
۲۳۷	ابزارهای تحلیل
۲۳۹	ابزارهای تحلیل
۲۴۲	استراتژی‌های تحلیلی
۲۴۳	مقایسه
۲۴۴	تعویض
۲۴۵	بزرگنمایی جزئیات
۲۴۶	چند صدایی بودن
۲۴۷	حرکت از استراتژی‌ها به سمت تحلیل بیش‌تر
۲۴۹	پژوهش چند دیدگاهی
۲۵۱	مسائل عمده ناشی از تلفیق رویکردهای مختلف
۲۵۴	مثال - محیط زیست و کنش سیاسی
۲۶۴	تحلیل متن با استفاده از سه رویکرد به تحلیل گفتمان: مثال
۲۷۷	اعتبار
۲۸۲	یادداشت‌ها

۲۸۳	تحقیق به روش برساختگرایی اجتماعی انتقادی	۶
۲۸۶	اما واقعیت چه می‌شود؟	
۲۸۹	نقد ایدئولوژی	
۲۹۲	نقد ایدئولوژی اصلاح‌شده	
۲۹۴	نقد نقد	
۲۹۹	نقد امر بدیهی انگاشته‌شده	
۳۰۳	شناسایی تلقی‌های بدیهی انگاشته‌شده	
۳۰۵	نقد از حاشیه	
۳۱۲	نقد از موضع شکاف‌های موجود در ساختار	
۳۱۴	جایگاه دانش	
۳۱۵	نسبی‌گرایی و بازاندیشی	
۳۲۴	نسبی‌گرایی و عینیت	
۳۲۶	نقد به مثابه مجالی مبتنی بر موقعیتی خاص برای بحث	
۳۳۸	یادداشت‌ها	
۳۴۱	واژه‌نامه	
۳۴۹	منابع	

یادداشت مترجم

ترجمه از جهتی مانند دولت است؛ هر دو ضرّ لازم اند. ای کاش همه می توانستند هر متنی را به همان زبانی بخوانند که به آن نوشته شده. شرایط موجود و جهانی شدن نیز بیش از پیش بر اهمیت ترجمه افزوده است؛ تا آن جا که عده ای از هنر ترجمه صحبت می کنند. در حالی که باید خود را «آلوده» به ترجمه بدانیم. در دنیایی که به قول صاحب نظری اندیشیدن از طریق ترجمه ممکن است نمی توان از آن پرهیز کرد و «سیاست دست های پاک» را در پیش گرفت.

منظور از نوشتن این سطور توضیح بابت کلمه ای است که معادل مناسبی برای آن در فارسی نمی شناسم. Practice در این کتاب بیش از سیصد بار تکرار شده است. در فرهنگ های انگلیسی آن را عملی مقبول، فعالیت ناخودآگاه، رفتاری از روی عادت که به تکرار انجام شود معرفی کرده اند. پرکتیس در پزشکی یعنی طبابت و نزد حقوق دانان به معنای وکالت است. در فارسی نزدیک ترین معادل برای آن «عمل» است که متأسفانه به هیچ وجه بار معنایی تکرار و مقبولیت در آن نیست. به همین دلیل عین لفظ را به همان شکل به کار گرفتم. خوانندگان در طول این متن بارها با تعبیرهای پرکتیس گفتمانی، پرکتیس اجتماعی، پرکتیس فرهنگی و جز این ها روبه رو خواهد شد. به این

دلیل از معادل‌های مصنوعی و خود ساخته استفاده نکردم که فضیلتی برای فاصله گرفتن زبان فارسی از تعابیر روزمره علمی قائل نیستم. امیدوارم خوانندگان از این بابت به زحمت نیفتند.

پیش‌گفتار

معمولاً پیشگفتار را برای این می‌نویسند که بستر گسترده‌تری را که متن در آن قرار دارد معرفی کنند. پیشگفتار به خواننده می‌گوید متن چگونه شکل گرفته و چگونه باید آن را خواند. یا چنانچه از مفاهیمی استفاده کنیم که در ادامه در همین کتاب به کار خواهیم برد، پیشگفتار به خواننده می‌گوید که متن چگونه تولید شده و چگونه باید آن را مصرف کرد. پیشگفتار متن را [در راه رسیدن] از فرد [نویسنده] به جمع [خوانندگان] هدایت می‌کند. ما در مقام مؤلف می‌دانیم که تنها مبدعان این اثر نبوده‌ایم؛ بلکه کتاب حاضر مرهون سایر متون و گفت‌وگوهای مان با دیگران است. همچنین می‌دانیم متن با انتشار از اختیار مؤلفش خارج می‌شود. چه بسا خوانندگان پیام‌هایی در متن بیابند که با آنچه مؤلف انتظار داشته است به کلی متفاوت باشند.

پیشگفتار غالباً دستورالعملی برای خواندن متن ارائه می‌کند تا به این طریق خوانندگان سرکش را رام کند. مؤلفان امیدوارند با بیان مقصودشان از کتاب از احتمال برداشت‌های ناخواسته خوانندگان بکاهند. هدف کتاب حاضر نیز ارائه درآمدی است بر حوزه گسترده و میان‌رشته‌ای تحلیل گفتمان بر ساختگرایی اجتماعی^۱. در این کتاب با معرفی و بحث راجع به سه رویکرد

1. social constructionist discourse analysis

مختلف به تحلیل گفتمان - نظریه گفتمان لاکلو و موف^۱، تحلیل گفتمان انتقادی^۲ و روان شناسی گفتمانی^۳ - گستره این حوزه را نشان خواهیم داد. قصد داریم ویژگی های خاص نظری و روش شناختی هر یک از این سه رویکرد را شرح دهیم و امیدواریم با ارائه مثال های تجربی الهام بخش تحقیق های جدید در حوزه تحلیل گفتمان شویم. علاوه بر این، با معرفی و بحث راجع به فرض های فلسفی مشترک در میان تمامی انواع تحلیل های گفتمان بر ساختن گرای اجتماعی قصد داریم طراحی چارچوب های تحقیقی ای را تسهیل کنیم که از بیش از یک رویکرد استفاده می کنند.

البته در یک کتاب نمی توان تمام این کارها را به تمام و کمال انجام داد. در بعضی از بحث ها به اشاره ای بسنده کرده و نظریه ها را به اختصار مطرح کرده ایم، همچنین ابزارهای روش شناختی را که معرفی کرده ایم صرفاً مثنی نمونه خروار از امکاناتی اند که هر رویکرد در اختیارمان می گذارد. به این معنا کتاب حاضر حکم تحریک کننده اشتیاق خوانندگان را دارد و آنها را به کندوکاو بیش تر در حوزه تحلیل گفتمان ترغیب می کند.

پیشگفتار علاوه بر در میان گذاشتن معنای بالقوه متن پیش از رسیدن آن به دست خواننده به کار سپاسگزاری از آن هایی نیز می آید که وامدارشانیم. این کتاب در دپارتمان ارتباطات دانشگاه راسکلیه دانمارک شکل گرفت و باید از این دپارتمان برای حمایت هایش در تمامی مراحل پروژه مان تشکر کنیم. از زمان تدوین نسخه اولیه این اثر عده زیادی برای خواندن، بحث کردن، اظهار نظر و ارائه پیشنهاد درباره شکل و محتوای آن وقت صرف کرده اند. ما مدیون تمامی این افرادیم. دانشجویان دپارتمان هایی که در آنها تحلیل گفتمان تدریس کرده ایم با اظهار نظرهای شان درباره این متن به طور مستقیم و با بحث های شان درباره مسائل مربوط به تحلیل گفتمان به طور

1. Laclau and Mouffe

2. critical discourse analysis

3. discursive psychology

غیرمستقیم کمک بسیاری به ما کردند. به همین ترتیب همکاران، خانواده‌ها و دوستان‌مان با مخالفت با ما و حمایت از ما تأثیری ارزشمند بر این متن گذاشتند. یاد تمام کسانی که در انجام این کار با ما همکاری کردند در ذهن و قلب‌مان است. اما در این جا صرفاً به نام عدهٔ خیلی از آن‌ها اشاره می‌کنیم که در مرحلهٔ نهایی این فرایند یاورمان بودند. شورای پژوهش‌های علوم اجتماعی دانمارک برای برگرداندن این متن به زبان انگلیسی به ما کمک مالی کرد. اِبه کلیدگور و لارا ترویا بورگ اولین پیش‌نویس ترجمهٔ این اثر را به زبان انگلیسی تهیه کردند که کتاب حاضر بر پایهٔ آن تدوین شده است. آلفرد فیلیپس هفته‌ها روی ترجمهٔ این اثر کار کرد. ایریک برگرن، لیلی شولیاراکی، تورین دیربرگ، نورمن فرکلاف، هنریک لارسن و شانتال موف دربارهٔ پیش‌نویس تقریباً نهایی تک‌تک فصل‌ها اظهار نظرهای ارزشمندشان را در اختیار ما گذاشتند.

در طول این مسیر پیشنهادهای ارزشمندی شد تا متن را تغییر داده یا آن را بسط دهیم اما ما قادر نبودیم به همهٔ آن‌ها عمل کنیم. عده‌ای نیز پیشنهاد می‌کردند تا مطلبی را بازنویسی کنیم یا بیش‌تر توضیح دهیم؛ به بسیار از آن‌ها عمل کردیم. کتاب حاضر بدون کسانی که نظرات خود را در اختیار ما گذاشتند هرگز شکل فعلی خود را پیدا نمی‌کرد.

در این پیش‌گفتار تألیف این متن را به فرایندی جمعی نسبت دادیم که طی آن کثیری از افراد مهر و نشان خود را بر آن نهادند. شاید تصور شود که مؤلفان خود هیچ کاره بوده‌اند. اما در پایان با افزودن این جملهٔ پایانی همیشگی که مؤلفان مسئولیت کامل کلیهٔ خطاها و نقایص متن را به عهده می‌گیرند، بی‌هیچ ادعایی خود را مؤلف این کتاب می‌خوانیم.

با این پیش‌گفتار تلاش کردیم تا فهم خوانندگان را در مسیر خاصی هدایت کنیم. حال دیگر نوبت شما است.

ماریان دبلیو. یورگنسن

لوئیز جی. فیلیپس